

INTERNETDAGI MA'LUMOT AXtaruv TIZIMI - GOOGLE DA ISHLASH ASOSLARI.

Suyarov Akram Musayevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti,
axborot texnologiyalari kafedrası PhD, dotsent

akramsuyarov@mail.ru

Abdunazarova Xonzoda Ulug'bek qizi

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
iqtisodiyot fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Internetda axborot qidirishda eng keng qo'llaniladigan vositalardan biri — Google qidiruv tizimi bilan ishlashning asosiy tamoyillari yoritilb o'tilgan. Unda Google'ning funksional ishlash jarayoni, ya'ni qidiruv algoritmlari, ma'lumotlarni indekslash va natijalarni reytinglash mexanizmlariga oid muhim tushunchalar bayon etilgan. Shuningdek, oddiy qidiruvdan tortib kengaytirilgan izlash usullari, turli kontent (rasm, fayllar, ilmiy maqolalar, videolar) lar bo'yicha qidiruv imkoniyatlari, maxsus qidiruv operatorlaridan foydalanish, aniq iboralar bo'yicha qidirish hamda turli formatdagi kontentlar (rasmlar, fayllar, ilmiy ishlanmalar, videolar)ni izlash imkoniyatlari bosqichma-bosqich tushuntiriladi. Ma'lumot manbalarining ishonchliligini tekshirish mezonlari, Internetda uchraydigan noto'g'ri yoki soxta axborotlardan himoyalash bo'yicha tavsiyalar ham ko'rib chiqilgan. Tadqiqot jarayonida Google Scholar, Google Books va Google Trends kabi qo'shimcha servislarning ilmiy izlanishlar va amaliy faoliyatdagi foydasi ochib beriladi. Mazkur maqola Google qidiruv tizimidan samarali foydalanishning raqamli savodxonlikni oshirishga qo'shadigan hissasini hamda foydalanuvchi uchun qidiruv jarayonini yanada samarali tashkil etishdagi ahamiyatini asoslab beradi.

Kalit so'zlar: Internet qidiruv tizimi, Google, axborot qidiruvi, qidiruv operatorlari, dolzarblik va ishonchlilik, kengaytirilgan qidiruv, Google Scholar, raqamli savodxonlik, soxta axborotdan himoya, onlayn manbalarni baholash

Kirish

Axborot davrida inson kundalik hayotida yuzlab, minglab ma'lumotlar bilan duch keladi. Shu ma'lumotlarning qaysi biri to'g'ri, qaysi biri ishonchli ekanini tez aniqlash zamonaviy shaxs uchun muhim ko'nikmaga aylangan. Internet orqali ma'lumot izlash jarayoni esa nafaqat tezkorlik, balki aniqlikni ham talab qiladi. Aynan shunday sharoitda qidiruv tizimlari foydalanuvchilar uchun asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Bugungi kunda Google qidiruv tizimi milliardlab sahifalarni indekslaydi, ularni tartiblaydi va foydalanuvchiga eng mos natijalarni taqdim etadi. Shu bilan birga, tizim oddiy qidiruv bilan cheklanmay, murakkab algoritmlar orqali ma'lumotlarni aniqlik bilan filtrlash imkonini beradi. Google qidiruv tizimi nafaqat tezkor javob beruvchi platforma, balki ilmiy izlanishlar, ta'lim va amaliy faoliyat uchun keng imkoniyatlar yaratadigan vosita sifatida ham tanilgan.

Internetda mavjud bo'lgan katta hajmdagi ma'lumotlar oqimi ichida foydalanuvchi uchun kerakli axborotni topish, uni saralash va baholash jarayoni qidiruv tizimlarining samaradorligiga bevosita bog'liqdir. Zamonaviy raqamli makonda Google qidiruv tizimi dunyo bo'yicha eng yirik indeks bazasiga ega bo'lib, milliardlab veb-sahifalarni uzluksiz tarzda qayta ishlaydi. Brin va Page (1998) tomonidan ishlab chiqilgan birinchi izlanishlarga ko'ra, Google qidiruv tizimining asosiy kuchi uning ma'lumotlarni to'plash (crawling), ularni mantiqiy ravishda indekslash (indexing) va eng dolzarb natijalarni reytinglash (ranking) imkoniyatlaridadir. Ushbu mexanizmlar foydalanuvchiga eng sifatli, mos va tezkor javoblarni taqdim etishga xizmat qiladi.

Google'ning texnik ishlash tizimi avvalo maxsus dasturiy robotlar — crawlers yoki spiders orqali amalga oshiriladi. Ular internetdagi ochiq sahifalarni tekshiradi, havolalarni kuzatadi va ularning tarkibini indeks bazasiga joylaydi. Manning, Raghavan va Schütze (2008) qayd etganidek, indekslash jarayoni qidiruv tizimi uchun yadro bo'lib, unda sahifa mazmuni, asosiy so'zlar, matnning tuzilishi va havola sifati bo'yicha katta hajmdagi axborot qayta ishlanadi. Reytinglash bosqichida esa PageRank algoritmi kabi modellar veb-sahifaning muhimligini, unga bo'lgan tashqi havolalar soni va sifati asosida baholaydi. Natijada foydalanuvchi kiritgan so'rovga eng mos keluvchi sahifalar yuqori o'rinda ko'rinadi. Google'ning samaradorligi uning oddiy qidiruv bilan cheklanmasligida ham

namoyon bo'ladi. Kengaytirilgan izlash (Advanced Search) funksiyalari orqali foydalanuvchi til, sana, fayl turi, sayt domeni yoki muayyan iboralar bo'yicha aniq qidiruv olib borishi mumkin. " " (aniq ibora), site:, filetype:, intitle: kabi qidiruv operatorlari qidiruv jarayonini sezilarli darajada aniqlashtiradi. Lewandowski (2015) tomonidan keltirilgan fikrlarga ko'ra, qidiruv operatorlaridan to'g'ri foydalanish qidiruv natijalarining ishonchlilik darajasini oshiradi va foydalanuvchining vaqtini tejaydi.

Google bo'yicha rasm, video, xarita, yangilik, ilmiy maqola yoki kitob izlashning maxsus bo'limlari ham mavjud. Masalan, Google Scholar ilmiy maqolalar, konferensiya materiallari, dissertatsiyalar va kitoblarning bibliografik manbalari bilan ishlash imkonini beradi. Bu platforma ilmiy izlanish olib borayotgan talaba va tadqiqotchilar uchun eng qulay vositalardan biri hisoblanadi. Google Books esa to'liq raqamli kitoblar kutubxonasi bo'lib, ilmiy adabiyotlarni qisman yoki to'liq ko'rish imkoniyatini beradi. Shuningdek, Google Trends foydalanuvchilarga so'zlar va mavzular bo'yicha qiziqish dinamikasini tahlil qilish imkonini yaratadi, bu esa ilmiy, marketing yoki sotsiologik tadqiqotlarda muhim ahamiyatga ega. Foydalanuvchi internetda topilgan ma'lumotlarning haqqoniyligini baholashi ham alohida masala sifatida qaraladi. Domen tipi (edu, gov, org), muallifi, nashriyot, chop etilgan sana va havola ishonchliligi ma'lumotning sifat mezonini belgilaydi. Google Search Help markazi tavsiyalariga ko'ra, ishonchsiz saytlar (noaniq manbalar, reklama yuki katta bo'lgan sahifalar, faktlarga asoslanmagan bloglar)dan o'zini himoyalash uchun manba tekshirish ko'nikmalariga ega bo'lish muhimdir. Raqamli makonda soxta ma'lumotlar oqimi ko'paygan bir davrda bu ko'nikma yanada dolzarb bo'lib bormoqda. Umuman olganda, Google qidiruv tizimidan samarali foydalanish nafaqat oddiy qidiruv jarayonini osonlashtiradi, balki ilmiy izlanish, ma'lumotlarni tahlil qilish, mustaqil ta'lim olish va turli yo'nalishlarda tadqiqotlar olib borishda keng imkoniyat yaratadi. Mazkur maqola Google qidiruv tizimining texnik asoslari, izlash strategiyalari va qo'shimcha servislarini yoritish orqali raqamli savodxonlikning rivojlanishiga amaliy hissa qo'shadi.

Adabiyotlar sharhi

Internetdagi ma'lumotlarning soni kundan-kunga ortib borayotgani sababli ularni tez va samarali qidirish muhim ahamiyat kasb etadi. Axborot qidiruv tizimlari, xususan Google, foydalanuvchilarga zarur ma'lumotlarni tezkor topishga yordam beradi. Internetdagi ma'lumotlar matn, rasm, video, audio va interaktiv resurslardan iborat bo'lib, qidiruv tizimlari ularni indekslab, foydalanuvchi so'rovlariga mos natijalarni taqdim etadi.

Google qidiruv tizimi uch asosiy komponentdan tashkil topgan: veb-kirpichlar (crawlers), indekslash tizimi va qidiruv algoritmlari. Kirpichlar internetdagi sahifalarni avtomatik to'plab, indekslash uchun ma'lumot yig'adi. Indekslish jarayonida ma'lumotlar maxsus ma'lumotlar bazasida saqlanadi va qidiruvga tayyorlanadi. Qidiruv algoritmlari esa foydalanuvchi so'roviga mos sahifalarni aniqlab, ularni reytinglash orqali natijalarni taqdim etadi.

Google qidiruv tizimi foydalanuvchi ehtiyojini aniqlash va natijalarni tartiblashda yuqori samaradorlikka ega. So'rovdagi kalit so'zlar, geolokatsiya va foydalanuvchi tarixiga asoslangan shaxsiylashtirilgan qidiruv imkoniyatlari mavjud. Shu bilan birga, foydalanuvchi tomonidan so'rovni to'g'ri shakllantirish qidiruv natijalarining sifatiga bevosita ta'sir qiladi.

Shunday qilib, Google qidiruv tizimi internetdagi axborot resurslarini samarali indekslash va tezkor qidirish orqali foydalanuvchi ehtiyojlarini qondiradi. Internetdagi axborotlarni samarali qidirish va aniqlik bilan foydalanish zamonaviy jamiyatda muhim ko'nikmalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi:

Ushbu maqolada Google qidiruv tizimi orqali axborot izlash jarayoni o'rganildi. Tadqiqotning asosiy usuli sifatida adabiyotlarni tahlil qilish qo'llanildi. Ilmiy maqolalar, darsliklar va rasmiy manbalar orqali Google'ning ishlash prinsiplari o'rganildi. Shuningdek, amaliy kuzatuv va eksperiment usuli yordamida oddiy va kengaytirilgan qidiruvlar bajarildi. Turli qidiruv operatorlari va aniq iboralar orqali natijalar tahlil qilindi. Turli kontent (ilmiy maqola, rasm, video, kitob) bo'yicha qidiruv imkoniyatlari ham o'rganildi. Qidiruv natijalari ishonchlilik va dolzarblik bo'yicha baholandi. Google Scholar, Google Books va Google Trends servislarining foydaliligi solishtirildi.

Tadqiqotda sifat va kvantitativ tahlil usullari birgalikda qo'llanildi. Shu asosda foydalanuvchilar uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Ushbu tadqiqot natijalari Google qidiruv tizimi orqali axborot izlash jarayonida foydalanuvchi samaradorligini oshirish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Tadqiqot davomida oddiy qidiruv va kengaytirilgan qidiruv operatorlari (site:, filetype:, intitle:, “”) yordamida 50 ta turli mavzudagi so'rovlar amalga oshirildi. Natijalar tahlil qilinib, qidiruv samaradorligi quyidagi mezonlar bo'yicha baholandi:

1. Dolzarblik darajasi – foydalanuvchining so'roviga mos natijalar foizi.
2. Ishonchlilik darajasi – manbalarning ishonchli va ilmiy bo'lishi foizi.
3. Natijalar soni – qidiruv tizimi tomonidan topilgan sahifalar soni.

Xulosa va takliflar

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Google qidiruv tizimi global axborot makonida eng keng qo'llaniladigan va yuqori samaradorlikka ega bo'lgan qidiruv vositalaridan biridir. Uning indekslash, reytinglash, filtratsiya va natijalarni saralash mexanizmlari foydalanuvchilarga dolzarb, ishonchli va mos axborotlarni tezkor topish imkonini yaratadi. Adabiyotlar tahlili ham shuni tasdiqlaydiki, Google'ning qidiruv algoritmlari doimiy yangilanishda bo'lib, foydalanuvchilarning so'rovlariga maksimal darajada aniqlik bilan javob berishga yo'naltirilgan (Brin & Page, 1998; Manning et al., 2008).

Biroq Internetda ma'lumotlar hajmining keskin ortishi bilan bir qatorda yolg'on axborotlar, manipulyativ kontent va ishonchsiz manbalar soni ham ko'paygan. Shuning uchun Google'dan samarali foydalanish nafaqat texnik bilim, balki axborot madaniyati va raqamli savodxonlikni ham talab qiladi. Qidiruv operatorlaridan foydalanish, ilmiy manbalarga murojaat qilish, natijalarni solishtirish va manbalarni tanqidiy baholash foydalanuvchining to'g'ri xulosa chiqarishida muhim omil bo'lib qolmoqda.

Takliflar :

1. Manbalarning ishonchliligini tekshirish

- Manbaning domeniga e'tibor berish:
- .edu, .gov, .org, nufuzli ilmiy platformalar (Google Scholar, ResearchGate, JSTOR).
- “About us” bo‘limini o‘qish, muallifning kimligi va tajribasini tekshirish.

2. Qidiruv operatorlaridan foydalanish

- To‘g‘ri natija olish uchun aniq iboralarni (“ ”) ishlatish.
- Manbani cheklash: site:.gov, site:.edu, filetype:pdf.
- Mazmunni mavzu bo‘yicha aniqlashtirish: intitle: va inurl: operatorlari.

3. Soxta va manipulyativ axborotlardan himoyalani

- Birgina natijaga asoslanmasdan, kamida 2–3 mustaqil manba bilan solishtirish.
- Emotsional yoki sensatsion sarlavhalarga ishonmaslik.
- Faktlarni tekshirish platformalari: Google Fact Check Explorer, Snopes, PolitiFact.

4. Ilmiy izlanishlarda Google Scholar’dan foydalanish

- Scholar natijalari muallif, jurnal va nashriyot bo‘yicha tasdiqlangan bo‘ladi.
- Taqrizlangan (peer-reviewed) maqolalarni birinchi o‘ringa qo‘yish.

5. Foydalanuvchilar uchun raqamli savodxonlikni oshirish

- Maktab va OTMlarda “Axborot qidiruvi madaniyati” bo‘yicha qisqa treninglar joriy etish.
- Talabalar va tadqiqotchilar uchun “Google qidiruv operatorlari qo‘llanmasi”ni yaratish va targ‘ib qilish.

6. Qidiruvni aniq maqsad bilan boshlash

- Savolni to‘g‘ri shakllantirish va muammo doirasini chegaralash natijaning sifatini oshiradi.
-

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brin, S., Page, L. “The Anatomy of a Large-Scale Hypertextual Web Search Engine.” Stanford University, 1998.
2. Manning, C. D., Raghavan, P., Schütze, H. Introduction to Information Retrieval. Cambridge University Press, 2008.
3. Lewandowski, D. Web Search Engines: Information Retrieval in Practice. Springer, 2015.
4. Google Developers. Search Central Documentation.
5. Google Search Help Center. support.google.com/search.
6. Google Scholar — scholar.google.com
7. Tursunov B. B., Abduqodirov A. S. Axborot texnologiyalari asoslari. Toshkent: Oliy ta’lim nashriyoti.
8. Search Engines: Information Retrieval in Practice — W. Bruce Croft, Donald Metzler, Trevor Strohman.
9. Suyarov A.M. The Role of Information and Communication Technologies (ICT) in the Development of the Digital Economy. American Journal of Technology Advancement Vol.2, No.10 (Oct, 2025), -B. 105-109. E-ISSN: 2997-9382 <https://semantjournals.org/index.php/AJTA>.